

“KRİMİNALİSTİKA” KAFEDRASI

KRİMİNALİSTİKA FƏNNİ ÜZRƏ KURSANTLAR ÜÇÜN

M Ü H A Z İ R Ə

MÖVZU №14. DİNDİRMƏ TAKTİKASI.

Tərtib etdi: «Kriminalistika» kafedrasının rəisi,
polis polkovniki, h.ü.f.d., dosent ***Allahverdi Mahmudov***

Mühazirə kafedranın iclasında müzakirə edilib və bəyənilib.
Protokol № 3. “22 noyabr” 2008-ci il
(2016-cı ilin oktyabr ayında əlavə və dəyişikliklər edilmişdir)

MÖVZU № 14. “Dindirmə taktikası”.

P L A N:

GİRİŞ:

1. Dindirmənin anlayışı, növləri, taktiki üsulları və psixoloji xüsusiyyətləri.
- 2.
3. Şahid və zərərçəkmiş şəxsin dindirilməsinin taktiki və psixoloji xüsusiyyətləri.
4. Şübhəli şəxsin və təqsirləndirilən şəxsin dindirməsinin taktiki və psixoloji xüsusiyyətləri.Üzləşdirmə.

NƏTİCƏ:

Ə D Ə B İ Y Y A T:

1. Azərbaycan Respublikası CPM-in 226-235-ci maddələri.
2. “Polis haqqında” və “Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunları. 1999-cu il.
3. K.Q.Sarıcalinskaya. “Kriminalistika”. Dərslik. Bakı, 1999-cu il.
4. A.Mahmudov. B.Əliyev. “Kriminalistika” albom-sxem. Bakı, 1999.
5. Azərbaycan Respublikası DİN-in 19.10.2001-ci il tarixli 408 sayılı əmri.
6. Н.П.Яблаков, В.Ю.Колдун. “Криминалистика”. Дярслик. Москва, 1990.
7. Р.С.Белкин в я диярляри “Криминалистика”. Дярслик. 1999-жу ил.
8. “Руководство для следователей”. Дярс вьсаити. Москва, 1982 Ы с.
9. К.Сарыжалинская. “Криминалистика”. Дярслик. Бақы, 1999-жу ил.
10. Ж.Сцлейманов в я диярляри. “Тактика допроса обвиняемого в конфликтных ситуациях”. Бақы, 1993.
11. А.Р.Ратинов. “Судебная психология”. Москва, 1967.
12. А.В.Дулов. “Судебная психология”. Минск, 1975.

GİRİŞ

Dövlətimiz və Prezidentimiz tərəfindən hüquq-mühafizə orqanları qarşısında, törədilmiş cinayətlərin dərhal açılması, başlanmış cinayət işləri üzrə istintaqın hərtərəfli və obyektiv aparılıb, cinayətkarların ədalət məhkəməsinə verilməsi kimi vəzifələr qoyulmuşdur.

Göstərilən vəzifələr bir daha qəbul olunmuş və hal-hazırda qüvvədə olan Sizin təcrübəsi fəaliyyətinizin proqramı olan “Polis haqqında” və “Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunlarında və bir daha şərh olunaraq açıqlanmışdır.

Siz gələcək fəaliyyətinizdə vətəndaşlarla gündəlik ünsiyyətdə olarkən, onlara qanunların tələblərini izah etməyin üsulları ilə bərabər, onlardan izahat alarkən, xüsusilə dindirmə prosesində onlarla psixoloji ünsiyyətin yaranma üsullarına yiyələnməlisiniz ki, qarşıda qoyulan vəzifələri müvəffəqiyyətlə yerinə yetirə bilərsiniz.

Bu gün sizə təqdim olunan mühazirə məhz dindirmənin taktiki və psixoloji amillərdən bəhs edir.

Göstərilən mövzu üzrə 2 saat mühazirə, 2 saat seminar dərsi, 2 saat isə təcrübə məşğələsi keçiriləcəkdir. Düzdür, göstərilən vaxt ərzində siz, dindirmənin incəliklərini dərk edə bilməzsiniz, lakin dindirmənin hazırlıq mərhələsinin nəzəri hissəsini, tətbiq olunan üsul və metodların psixoloji cəhətdərini biləndən sonra siz təcrübədə onları daha asan mənimsəyəcəksiniz.

SUAL 1. Dindirmənin anlayışı, növləri, mərkəzi üsulları və psixoloji xüsusiyyətləri.

Dindirmə müstəntiq və dindirilən şəxslər arasında prosesual əlaqə forması olub, məzmunca cinayəti açmaq üçün lazım olan məlumatın alınması deməkdir, yəni müstəntiq və dindirilən şəxslər əlaqədə olarkən dindirilən əvvəllər dərk etdiyi, yanında qaldığı məlumatı verir, müstəntiq isə həmin məlumatı qavrayıb, protokolda və texniki informasiya daşıyıcılarında qeyd edir.

Göstərilən proses dörd mərhələdən ibarətdir:

- 1) məlumatın tələb edilməsi;
- 2) məlumatın verilməsi;
- 3) qəbul edilmiş məlumatın dərk edilməsi;
- 4) məlumatın qeyd edilib təsbit edilməsi.

Hər hansı bir şəxsdə olan məlumat onun dindirilməsi, cinayətin açılmasına, həqiqətin üzə çıxarılmasına yönəldilmiş sübut mənbəyidir.

Məlumat, yalnız dindirilənin dediyi söz yox, onun səsi, mimikası, tələffüzü, səs xüsusiyyəti, həyacanı, xarici görünüşü və nəhayət davranış qaydasıdır.

Dindirmə-istintaq və məhkəmə hərəkəti olub, istintaq və məhkəmə orqanları tərəfindən prosesual qanunların tələblərinə əsasən dindirilən şəxsdən cinayət, cinayətkar və zərərçəkmiş barədə iş üçün əhəmiyyət kəsb edən məlumatları almaq məqsədini güdür.

Göstərilən tərifdə dindirmənin dörd əlaməti göstərilir:

1. Dindirmə-istintaq və məhkəmə hərəkətidir.
2. Dindirmə-ifadə alma prosesidir.
3. Bu hərəkət yalnız istintaq və məhkəmə orqanları tərəfindən aparıla bilər (CPM-nin tələblərinə əsasən xüsusi formada aparılır).
4. Cinayət, cinayətkar və zərərçəkmiş barədə dindirilən şəxsə olan məlumat dindirmənin predmetidir.

Dindirilən şəxsin xüsusiyyəti, davranışı və digər vərdişləri, xüsusiyyətləri barədə müstəntiqin sərəncamında nə qədər çox məlumat olarsa dindirmə zamanı ondan istifadə edib, müstəntiq cinayət və cinayətkar barədə bir o qədər çox məlumat ala bilər.

Deməli, dindirmənin predmeti-istintaqı aparılan cinayət işi üzrə hər hansı bir faktlarla əlaqədar dindirilən şəxs tərəfindən qavranılmış və yadda saxlanılmış məlumatdır.

Kriminalistika elmi nöqteyi nəzərdən dindirmə sübut əldə etmə mənbəyidirsə, məhkəmə psixologiyası baxımından həmin proses hüquq mühafizə orqanları nümayəndələri və dindirilən şəxslər arasında yaranan münasibət, ünsiyyətdir.

Qanun və ədəb, mənəvi əxlaq qaydaları dindirmənin əsasıdır.

Qanuni dedikdə, ilk növbədə dindirmənin əsaslandırıcı olması başa düşülür.

Dindirilmə cinayət işi başlandıqdan sonra, aşağıdakı hallarda həyata keçirilir:

a) şəxsin cinayət, cinayətkar və zərərçəkmiş barədə məlumatı olduğu müəyyən edildikdə (CPM-nin 95, 227-234-cü maddələr);

b) həmin şəxs cinayət törətməkdə şübhələndirsə (CPM-nin 90, 232-ci maddələr);

c) cinayət məsuliyyətinə cəlb olunarsa (CPM-nin 91, 233-cü maddələr);

ç) müstəntiqin icra etdiyi istintaq tapşırığında göstərilərsə (CPM-nin 216-cı maddə);

d) prokurorun göstərişində onun dindirilməsi barədə tapşırıq olduqda 84-85-ci maddələr).

Qanun dedikdə, həmçinin, müstəntiq və digər dindirən şəxs tərəfindən cinayət-prosessual normalalarının tələblərinə riayət edilməsini nəzərdə tuturuq (məsələn, dindirmə bəzən pedaqoqun, müdafiəçinin, tərcüməçinin iştirakı ilə, gündüz vaxtı həyata keçirilməlidir).

Dindirmə tərbiyəvi xarakter daşmalıdır. Dindirmə prosesinin prinsipliqlə, təkidlə və nəzakətlə aparılması onun tərbiyəvi əhəmiyyətini artırır.

İstintaq zamanı xırda bir qanun pozuntusu onun tərbiyəvi təsirinin zəifləməsinə, effektivliyinin aşağı düşməsinə səbəb olur.

Dindirmə prosesində şəxsə qarşı təkmimli olmaq, təkidlə, səbrlə, hörmətlə yanaşmaq, yüksək mədəniyyət nümayiş etdirmək, lazımı ton, sözlər tapmaqla yaranmış gərginliyi aradan qaldırmaq və dindirilən şəxsə istintaqın obyektiv olması barədə inam yaratmaq lazımdır ki, şəxs öz ifadəsini, məlumatı sərbəst şəraitdə versin.

Polis əməkdaşlarında ünsiyyət, təşkilatçılıq və yaradıcılıq bacarıqları olmalıdır. Bu xüsusiyyətlər cinayətlərin açılmasında böyük rol oynayır.

Müstəntiq və əməliyyat üvəkkili vəzifəsi şərəfli, məsuliyyətli və çətin olduğu qədər də onun fəaliyyəti çoxsahəlidir. Cinayətkarlığa qarşı mübarizədə polis orqanlarının əməkdaşları öndə gedirlər. Cinayətlərin operativ surətdə açılması, hərtərəfli, tam və obyektiv istintaqının aparılması, cinayət törədən şəxslərin ifşa olunub cəzalandırılması onların fəaliyyətindən çox asılıdır.

Bu vəzifələri yerinə yetirmək üçün polis əməkdaşlarında təmkinlik, inadkarlıq, bilik, ağıl, bacarıq, psixoloq həssaslığı və pedaqoq məharəti olmalıdır.

Əməliyyat müvəkkili və müstəntiqdən öz işində ünsiyyət yaratmaq bacarığı, təşkilatçılıq və yaradıcılıq kimi keyfiyyətlər tələb olunur.

Bundan ötrü onlarda aşağıda göstərilən xüsusiyyətlər olmalıdır:

- qanuni, vicdanlı, obyektiv qərar qəbul etmək bacarığı;
- məsuliyyət hissi;
- ona həvalə olunan tapşırıqları operativ yerinə yetirmək, bacarığı;

- təsir altına düşmədən hadisələrə operativ qiymət vermək bacarığı;
- çətinliklərə rast gəldikdə ruhdan düşməmək və onların həlli yollarını axtarib tapmaq kimi mənəvi keyfiyyətlər;
- daxili xeyirxahlıq, həssaslıq;
- kinlilik, qisasçılıq, biganəlik kimi mənfi xüsusiyyətlərdən uzaq olmaq;
- cinayət barəsində alınan məlumatı təhlil etmək və nəticə çıxarmaq qabiliyyəti.

İstintaq zamanı şübhəli şəxslər qəfildən dindirildikdə (özlərini istintaqda necə aparmalarını planlaşdırmayıblarsa) adətən çaşırlar və düzgün ifadə verirlər.

Dindirməyə hərtərəfli hazırlıq görməli, şəxsin ifa edilməsi üçün sübutlar toplanmalıdır, əks təqdirdə həmin şəxsin düzgün ifadə verməsinə ümid edib, dindirmə hərəkətinin həyata keçirilməsi müvəffəqiyyətsizliyə gətirib çıxara bilər.

Dindirmə prosesinə başlamazdan müstəntiq, cinayət işinin materialları ilə tanış olmalı, şübhəli şəxsin ifşa edilməsi üçün hansı sübutların olmasını araşdırmalıdır.

Dindirmə şəxsiyyətin müəyyənləşdirilməsindən başlayır (bəzi hallarda cinayətkarın üstündə şəxsiyyəti təsdiq edən sənədlər olur, ona görə də detallı dindirmə, yəni harada, nə vaxt, nə üçün və s. sualları araşdırmaq lazım gəlir).

Şübhəli şəxsə onun nə üçün tutulmasını və hansı cinayəti törətməkdə şübhəli olduğunu elan etmək, onun hüquq və vəzifələrinin izah olunmasını təmin etmək lazımdır.

Bəzi hallarda isə dindirilən şəxsə elə bir təsəvvür yaratmaq lazımdır ki, guya müstəntiqin sərəncamında onu ifşa etmək üçün kifayət qədər sübut vardır.

Məsələn, hər hansı bir fakt, hal tam müəyyən olunubsa, onların ətrafında suallar vermək və s.

Təqsirləndirilən və şübhəli şəxs birinci görüşdə düzgün ifadə verməyi təlif etmək lazımdır. İzah etmək lazımdır ki, yalan ifadə verməklə o, sonra bu ifadəni danmalı olacaqdır və yalanlarla özünü çaş-baş vəziyyətə salaraq öz mövqeyini itirə bilər.

Cinayətə münasibəti olmayan şəxslər adətən, hərtərəfli ifadə verərək, dediklərinin düzgünlüyünü yoxlamaq yollarını da göstərirlər.

Cinayəti törətməkdə əli olan şəxs isə özünü doğrultmaq üçün ağılına gələn sadə dəlillər gətirir və ya ifadə verməkdən tamamilə imtina edirlər.

Belə hallarda imkan daxilində üzləşdirmə aparmaq məqsədəuyğundur (əgər onlar bir-birini tanıyırlarsa).

Yadda saxlamaq lazımdır ki, dindirilən şəxs müstəntiqin (dindirənin) hərəkətlərini müşahidə edir, ondan mümkün dərəcədə çox məlumat almağa çalışır, onun ifşa edilməsi üçün müstəntiqin əlində hansı sübutların olduğunu özü üçün müəyyən etməyə çalışır.

Bəzi şübhəli şəxslər çalışırlar ki, dindirən şəxs əsəbləşib, özündən çıxan, bəzən onlar özlərinə bəraət qazanmaq üçün ağıllarına gələn cürbəcür uydurma hadisələr danışır, ölmüş, tanımadıqları şəxslərin adlarını çəkirlər ki, özlərinə haqq qazandırsınlar. Onların verdikləri hər bir məlumat dəqiqləşdirilib, yoxlanmalı, yalan məlumatlar üzə çıxarılmalı və dindirilənə yalan danışmağın əhəmiyyətsiz olduğunu sübut edilməlidir (detallaşdırmaq, kiminlə, necə, nə qədər içiblər, nə ilə qəlyanaltı ediblər, hansı paltarda olub və s.)

Dindirmə prosesi iştirakçılarına, şəraitinə və ardıcılığına görə bir sıra spesifik əlamətlərə malikdir.

Məhz həmin spesifik əlamətlərə görə dindirməni aşağıdakı növlərə bölmək olar:

1. zərərçəkmiş şəxsin dindirilməsi;
2. şahidin dindirilməsi;
3. şübhəli şəxsin dindirilməsi;
4. təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsi.

Dindirilən şəxslərin prosesual vəziyyətdən asılı olaraq qanunla dindirməni bir-birindən fərqləndirən qaydalar müəyyən edilir.

Nəzərdən qaçırmaq olmaz ki, zərərçəkmiş şəxsin və şahidin ifadə verməkdə maraqlı olduqları halda, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs ifadə verməkdən yayınmağa çalışırlar.

Dindirilən şəxslərin hər birinə obyektiv əlamətlərinə görə fərdi yanaşılmalıdır. Məsələn, qüvvədə olan cinayət prosesual qanunvericilikdə yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərin dindirilməsinin xüsusi prosesual qaydaları müəyyən edilmişdir.

Dindirmənin məqsədindən asılı olaraq, aşağıdakı növlərə bölünür:

1. ilkin;
2. təkrar.

Dindirmə aparılma mərhələsindən asılı olaraq, iki növə ayrılır:

- ibtidai istintaqda dindirmə;
- məhkəmədə dindirmə.

Yadda saxlamaq lazımdır ki, ifadənin formalaşması üçün ifadə verən şəxsə obyektiv və subyektiv amillər öz təsirini göstərir, ümumiyyətlə, ifadənin formalaşması psixoloji xarakter daşıyır.

Obyektiv amilləri isə aşağıdakı formada təsvir etmək olar.

Obyektiv amillərə misal olaraq baş vermiş hadisənin tam və ya hissə-hissə qavranılması zamanı hava şəraitinin pis olması, müşahidə edən hadisə yerindən uzaqda olması, hadisənin və ya müşahidənin ani bir zamanda olması və s. göstərə bilərik. Subyektiv amilləri isə aşağıdakı formada təsvir etmək olar. İnsanın güclü qorxu təsiri altında olması, baş vermiş hadisəyə biganəlik.

Bu sadalanan hallar hər bir müstətiqə əvvəlcədən bəlli olmalı və o çalışmalıdır ki, bu halları nəzərdən qaçırmasın.

Belə ki, dindirmə zamanı dindirilən şəxs cinayət işi üçün əhəmiyyəti olan faktlara dair məlumat verir. Həmin məlumatların verilməsi birdən alınmır, mürəkkəb bir psixoloji proses keçərək ifadə verən şəxsin təfəkküründə formalaşır.

Beləliklə, ifadənin formalaşması psixoloji proses olub, üç əsas mərhələni əhatə edir:

1. müəyyən bir faktı və ya hadisəni qavrama;
2. yadda saxlamaq;
3. obraz yaddaşda canlandıqda faktı və ya hadisəni ifadə etmək.

Qavrama, maddi aləmdən predmet və hadisənin insanın hiss üzvlərində inikası deməkdir. Qavramanın əsasını hissetmə, yəni hadisə və predmetlərin ayrı-ayrı keyfiyyətlərinin İnsan beyində əks olunması təşkil edir. İfadənin predmeti olan faktların və halların qavranılması hələ əsil gerçəkliyin dərk olunması demək deyildir. Qavramaya təsir edə bilən elə faktirlər vardır ki, onlar qavranılan predmet və ya hadisənin olduğu kimi dərk edilməsinə maneçilik törədir. **Bu faktorlar aşağıdakılardır:**

1. qavrama zamanı meteoroloji şərait;
2. hadisənin və müşahidənin qısa müddətdə davam etməsi;
3. işıqlanmanın zəif və ya güclü olması;
4. hava şəraitinin pis olması;
5. qavrama obyektindən olan məsafə;
6. qavrama obyektinin həcmi.

Göstərilən faktorların neqativ forması hadisələrin düzgün qavranılmasına mənfi təsir göstərir, pozitiv forması isə düzgün qavranılmasına kömək edir.

Hadisəni və faktları qavrayan şəxsin hiss üzvlərinin anatomik qüsuru və ya xəstəliyi, yorğunluq, sərxoş vəziyyət, güclü emosional

təsir, diqqətsizlik, həssaslıq, soyuqqanlılıq, laqeydlik, biganəlik, qavrama obyektinin mahiyyətini bilməmək də öz mənfi təsirini göstərir.

İfadənin formalaşmasının ikinci mərhələsi yadda saxlamalıdır, yəni maddi aləmin qavranılmış predmet və ya hadisələrinin beyində əks olunması başa düşülür.

Qavranılmış faktın yaddaşda həkk olması bir sıra faktorlardan, o cümlədən yaddaşın növündən asılıdır.

Yaddaşın aşağıdakı növləri məlumdur:

1. Dinamik yaddaş, müəyyən fiziki iş, yaxud hərəkətlərlə bağlı olaraq yaranır.

2. Obrazlı yaddaş, predmetlərin və ya hadisələrin zahiri əlamətlərini müşahidə etmək, yaxud onlar haqqında eşitmə nəticəsində yaranır.

3. Təsviri-məntiqi yaddaş.

Bilavasitə faktı müşahidə etmək nəticəsində deyil, onun haqqında müəyyən mənbələrdən oxumaq, yaxud eşitmə nəticəsində yaranır.

4. Emosional yaddaş, emosional hissələr (sevinci, həyəcan, qorxu və s.) nəticəsində yaranır. İfadənin yadda saxlanmasına təsir edən digər amillər isə bunlardır. Faktın yadda saxlanmasını qarşıya məqsəd qoymaq; qavramadan sonra keçən müddət; qavrama nəticəsində güclü təsərrüfatın yaranması; qarayan şəxsi yaş həddi; orqanizmin fizioloji baxımdan normal olması; qavranılan faktın mahiyyətinin başa düşülməsi.

Psixoloji tədqiqatlar göstərmişdir ki, qavramadan sonra faktın yaddaşdan silinməsi prosesi başlayır və ilk vaxtlar, təxminən 3-7 sutka çox intensiv gedir, sonra isə zəifləyir və təxminən 10-14 sutkadan sonra nisbətən sabitləşir. Bundan başqa yadda salmanın da böyük əhəmiyyət vardır. Bir-biri ilə üzvü surətdə bağlı olsalar da faktların saxlanması ilə yadda salınması anlayışlarını eyniləşdirmək olmaz. Əgər yaddaş beyin qabığında müəyyən müvəqqəti sinir əlaqəsinin yaranması prosesidirsə yadda salma həmin əlaqənin qıcıqlandırılması, fəallaşması və nəticədə

İnsan beynində onun əvvəllər qavradığı faktın obrazının bərpa edilməsidir. İfadənin formalaşmasının sonunu mərhələsi faktı, ya da hadisəni ifadə etməkdir (reproduksiya). İfadə verən şəxsin ifadəsinin keyfiyyətinə bir çox amillər öz təsirini göstərir. İfadə qabiliyyəti, intellektual inkişaf səviyyəsi və s.

Dindirmənin psixoloji əsasları.

Dindirmənin psixoloji əsasları, dindirilən şəxsə psixoloji kontakt, dindirmə zamanı müstəntiqlə dindirilən şəxs arasında yaranan psixoloji münasibət olub, iş üçün maraq doğuran hallara dair doğru ifadələrin alınmasını təşkil edir. Psixoloji kontakt dindirmənin əvvəlində yaranmalı və bu prosesin gedişatı zamanı daha da möhkəmlənməlidir. Məhz bu cəhətdən dindirməni aparan şəxs psixoloji kontaktı yaratmaqla bərabər onun dindirmənin sonunacan saxlanmasını təmin etməlidir.

Dindirilən şəxslə psixoloji kontakt müxtəlif üsullarla yaradıla bilər. Dindirmə üçün normal şəraitin yaradılması:

Dindirilən şəxsdə dindirməyə qarşı maraq oyadılması; dindirilən şəxsin əhval-ruhiyyəsidəki gərginliyin aradan qaldırılması.

Dindirilən şəxs müstəntiqin münasibətində xeyirxahlıq, düzgünlük, obyektivlik, humanistlik kimi keyfiyyətlər görməlidir. Müstəntiq öz rəftarında saxta hərəkətlərə yol verməməlidir.

Dindirilən şəxslə psixoloji kontaktın yaradılmasında müstəntiqin hərəkətləri ilə yanaşı, dindirmə şəraiti də mühüm rol oynayır. Dindirmə təyin olunan vaxtda və işgüzar bir şəraitdə aparılmalıdır. Yaddan çıxarmaq olmaz ki, dindirmə zamanı dindirilən şəxsi gözləməyə məcbur etmək, dindirmə prosesində kənar şəxslərin iştirakına yol vermək, gedişatın vaxtı uzun-uzadı telefonla danışmaq və s. mənfi nətiələr verə bilər.

Dindirilən şəxsin hüquq və vəzifələrinin ona izah edilməsi psixoloji kontraktın yaradılmasında mühüm rol oynayır. Dindirmə zamanı dindirilən şəxsə onun hüquq və vəzifələri tam və ətraflı izah olunmalıdır. Qanunda bu barədə xüsusi göstəriş vardır. Belə ki, müstəntiq iş üzrə müxtəlif

şəxsləri dindirir. Şübhə edilən və ya məsuliyyətini yüngülləşdirməyə; zərərçəkən isə cinayət nəticəsində ona vurulmuş zərərin ödənilməsinə maraq göstərir, bütün bunlar şəxslərin doğru ifadə vermələrinə müəyyən təsir göstərir.

Dindirilən şəxsə psixoloji təsir göstərmənin müxtəlif üsulları vardır. Bunlardan ən başlıcası inandırma metodudur. Bu metoddan istifadə edərkən müstəntiq iş üzrə konkret materiallara, istintaq təcrübəsinə əsaslanmaqla, yalan ifadə verən şəxsə onun düzgün mövqə tutmadığını bilməlidirlər.

Psixoloji təsir üsullarından bir idə dindirilən şəxsin ifadəsinin təhlilidir. Təhlil zamanı müstəntiq ifadədə olan ziddiyyətləri müəyyən edir və aradan qaldırmaq üçün yollar axtarır.

Dindirmə zamanı ifadənin təhlilinin bir neçə taktiki üsulları vardır:

1. İfadənin daxili ziddiyyətlərini aşkar etmək.
2. İfadənin digər sübutlarla ziddiyyətini müəyyənləşdirmək.
3. Yalan ifadə vermənin səbəb və motivini aydınlaşdırmaq.

Dindirilən şəxsin ifadəsində daxili ziddiyyətlərin aşkar edilməsi, onun eyni fakta dair verdiyi məlumatlardan birinin və ya hamısının yalan olmasını göstərir. Bu halda müstəntiq dindirilən şəxsə ifadəsindəki ziddiyyətləri əyani olaraq göstərməli və onun səbəbini düzgün izah etməsini bildirməlidir. İfadə ilə digər sübutların ziddiyyətli olduğunu təsdiq etmək üçün müstəntiq həmin sübutları dindirilən şəxsə göstərməlidir. İstintaq təcrübəsi göstərir ki, müəyyən hallarda dindirilən şəxsin ifadəsinin konkret epizodları ilə tanış etmək və ya onu eşitməsi üçün dindirmə fonogramının ayrı-ayrı fraqmentlərini səsələndirmək olar. Bundan başqa işdə olan maddi sübutlar (128-ci maddə) sənədlər, fotosəkillər dindirilən şəxsə təqdim edilə, göstərilə bilər.

Dindirilən şəxsin ifadəsi digər şəxsin ifadəsi ilə eyni olduqda müstəntiq bunun səbəbini aydınlaşdırılmalıdır. Yadda saxlamaq lazımdır ki,

bəzən belə olan halda dindirilən şəxslər qabaqcadan yalan ifadə vermək barədə sövdələşirlər. Odur ki, müstəntiq ifadələri eyni olan şəxslərin münasibətlərini, işin nəticəsi ilə maraqlananları nəzərə almalıdır.

Dindirilən şəxsə psixoloji təsir üsullarından biri də ona yaddaşın bərpa olunmasında kömək etməkdir. Yaddaın bərpa olunması üçün psixoloji asossasiya metodundan istifadə olunur. **Assosasiya metodunun əsas üç növü var:**

1. Zamana görə assosiasiya.
2. Məkana və ya predmetə görə assosiasiya.
3. Oxşar əlamətlərə görə assosiasiya.

Zaman görə assosiasiya metodu ilə dindirilən şəxsin yaddaşını bərpa üçün ona təklif olunur ki, hadisəni onun inkişaf ardıcılığı ilə danışan, yəni söhbəti bilavasitə hadisəni müşahidə etdiyi vaxtdan başlasın və hadisənin nəticəsi ilə qurtarsın.

Məkana görə assosiasiya yaratmaq üçün dindirilən şəxsə onun ifadəsi ilə əlaqədar predmetləri, hadisə yerinin fotosəkilini və s. təqdim etmək olar.

Oxşarlığa görə assosiasiya metodu ilə ayrı-ayrı şəxslər, predmetlər, onların zahiri əlamətləri dindirilən şəxsin yadına düşə bilər.

Dindirilən şəxsə psixoloji təsir göstərmə üsullarından biri də iş üzrə halları düzgün ifadə etməkdə ona köməklik göstərməkdir. Məsələn, şəxs faktlar barədə ardıcılığa əməl etmərsə, onda müstəntiq ona köməklik göstərməlidir. Belə olan halda dindirilən şəxsə təklif olunmalıdır ki, əvvəlcə ifadə verdiyi hallara dair ümumi şəkildə bütövlükdə məlumat versin, sonra isə həmin halların gedişatı barədə əsas epizodlar barədə danışsın.

Dindirmənin ümumi qaydaları cinayət-prosessual qanunvericilikdə müəyyən edilmişdir. Bu qaydalar bütün dindirmələrdə tətbiq olunmalıdır. Taktiki üsullar isə qanunvericilikdə təsbiq edilməmişdir. Hər bir cinayət işi, fərdi xarakter daşdığı kimi, həmin işlər üzrə dindirmənin keçirilməsinin

taktiki üsulları da fərqlidir. İstintan təcrübəsi dindirmənin keçirilməsinin taktiki üsullarını müəyyən etmişdir. Lakin bu o demək deyildir ki, bu və ya digər dindirmə zamanı həmin taktiki üsullar tətbiq olunmalıdır. Nəzərə almaq lazımdır ki, hansı üsullardan istifadə edilməsini müstəntiq özü seçir.

Dindirmənin taktiki üsulları təsadüfi xarakter daşımamalı, müəyyən tələblərə cavab verməlidir. Birinci növbədə, taktiki üsullar qüvvədə olan cinayət və cinayət-prosessual qanunvericiliyi normalarına, habelə mənəvi prinsiplərə uyğun gəlməlidir. Bu baxımdan dindirilən şəxsin şərəf və ləyaqətinin alçaldılması ilə bağlı olan taktiki üsullardan istifadə edilməsinə, fiziki, yaxud mənəvi zor tətbiq olunmasına yol verilməməlidir.

Dindirmə zamanı taktiki üsulun tətbiq olunmasını müəyyən etmək üçün iş üzrə materialları ətraflı öyrənilməli və dindirilən şəxs şəxsiyyətini səciyyələndirən hallar təhlil olunmalıdır.

Ümumiyyətlə, vahid bir proses olmaq etibarını ilə dindirilməni üç əsas mərhələyə bölmək olar:

1. Dindirməyə hazırlıq.
2. Dindirmənin aparılması.
3. Dindirmənin nəticəsinin əldə edilmə və qeydə alınması.

Dindirmənin ümumi taktiki üsulları da bu mərhələlərə müvafiq olaraq müəyyən edilir. **Dindirməyə hazırlığın taktiki üsulları aşağıdakılardır:**

- dindirmə predmetinin müəyyənləşdirilməsi;
- dindirmə zamanı müəyyən ediləcək hallara dair materialların öyrənilməsi;
- dindirilənin şəxsiyyətinin və digər proses iştirakçıları ilə münasibətinin müəyyənləşdirilməsi;
- dindirmədə iştirak edəcək şəxslərin dairəsinin müəyyən edilməsi;
- dindirmə planının tərtib edilməsi;

– dindirmənin aparılmasının taktiki üsulları: inandırma yolu ilə düzgün ifadə almağa nail olmaq, dindirmə zamanı ifadənin ayrı-ayrı cəhətlərini təhlil etmək və oradakı ziddiyyətləri aydınlaşdırmaq, dindirilən şəxsin yaddaşının bərpa olunması və bildiklərini ifadə edə bilməsinə köməklik göstərmək.

Dindirmə zamanı müstəntiq dindirilən şəxsə işə dair bildiyi hər şeyi söyləməsi imkanı verir. Dindirilən şəxs sərbəst danışarkən ona suallar vermək məqsədəuyğun deyildir və yalnız öz fikrini tamamlayan sonra ona işin ayrı-ayrı hallarının dəqiqləşdirilməsi üçün suallar verilə bilər.

Dindirməyə hazırlıq.

Dindirmənin müvəffəqiyyətlə aparılması görülən hazırlıq işlərindən çox asılıdır. **Dindirmənin hazırlıq mərhələsi aşağıdakı hissələrə bölünür:**

1. Dindirmə haqqında materialların toplanması və öyrənilməsi.
2. Dindirmənin taktiki təminatı.
3. Dindirmənin yerinin və vaxtının müəyyən olunması.
4. Dindirməyə çağırmanın üsulunu müəyyən etmək.
5. Dindirmənin texniki təminatı.

Dindirmənin məqsədyönlü aparılması üçün birinci növbədə iş üzrə toplanmış materiallar öyrənilməlidir. Dindirilən şəxs, xüsusən ilə təqsirləndirilən və zərərçəkmiş şəxsə verilən suallara əsasən müstəntiqin özünün iş üzrə hallardan nə dərəcədə xəbərdar olduğunu asanlıqla müəyyənləşdirir və öz ifadəsinin əlverişli istiqamətə yönəldir.

Dindirmədən əvvəl materialları ətraflı öyrənən müstəntiq dindirilən şəxsin yalan ifadə verdiyini asanlıqla müəyyən edə bilər.

Dindirmənin səmərəli nəticə verməsi üçün dindirilən şəxsin işdə iştirak edən digər şəxslərlə olan əlaqəsi və onlara münasibəti də öyrənməlidir. Bu dindirmə taktikasının müəyyən edilməsi üçün zəruridir. Dindirmənin müsbət nəticə verməsi üçün dindirilən şəxsin şəxsiyyətini

xarakterizə edən kifayət qədər məlumat toplanmalı və öyrənilməlidir. Dindirilən şəxs haqqında tək-cə anket məlumatları kifayət deyildir. Dindirilən şəxs haqqında məlumatlar müxtəlif mənbələrdən alın bilən sənədlərdən, müvafiq şəxslərlə aparılan şifahi söhbətlərdən, cinayət qeydiyyatı materiallarından və s.

Dindirmənin taktiki təminatı dedikdə dindirmənin planının tərtibi və keçirilməsinin taktikası başa düşülür.

Yazılı plan mürəkkəb dindirmə zamanı tərtib edilir, qabaqcadan çox sahəli məlumatlar əldə olunmalıdır. Dindirmənin keçirilməsi zamanı sərbəst danışiqdan sonra sualların verilməsi mərhələsi başlayır. Kriminalistika elmi və istintaq təcrübəsi həmin sualları aşağıdakı qaydada cəmləşdirmişdir.

Əlavə: əldə onulmuş ifadənin tamlaşdırılması və çatışmamazlıqların aradan qaldırılması məqsədi ilə.

Dəqiqləşdirici: alınmış məlumatların dəqiqləşdirilməsi məqsədi ilə.

Yönəldici ifadə verən şəxsin hər hansı bir fakt haqqında yaddaş sistemində köməklik etmək məqsədi ilə.

Nəzaət: ifadə verən şəxsin ifadəsinin düzgün olub-olmaması məqsədi ilə verilir.

İfşaedici: ifadə verənin ifadəsinin yalan olduğunu sübut etmək məqsədi ilə verilir.

Dindirmənin yerinin və vaxtının düzgün seçilməsi dindirilən şəxsin prosessual vəziyyətindən asılı olaraq öz müsbət nəticəsini verir. Qanun bir çox dərəcəli şəxslərin dindirilməsinin vaxtına düzgün göstəriş verir. Məsələn: şübhəli şəxs qismində tutulmuş şəxs dərhal didirilməlidir. Dindirmənin vaxtının müəyyən olunması müstəntiq tərəfindən həyata keçirilir. Güclü ruhi həyacan vəziyyətində olan şəxsləri dindirmək tövsiyyə olunmur.

Dindirmənin dindirilən şəxsin olduu yerdə və ya istintaqın aparıldığı yerdə keçirilməsi həqiqi şəraitdən asılıdır. Dindirmənin aparıldığı

yerdə başqa müstəntiqlərin və özgə şəxslərin olması, həmçinin müstəntiqin stolunun üstündə artıq sənədlərin olması məqsədəuyğun deyil. Dindirmə zamanı telefonların söndürülməsi məsləhətdir.

Dindirilən şəxsin hansı qaydada çağırılması məsələsi həll edilərkən bu barədə qanunun göstərişi nəzərdə tutulmalıdır (CPM 226-cı maddə). Əgər şahid və ya zərərçəkmiş şəxsin gəlməkdən boyun qaçıra biləcəyini güman etməyə heç bir əsas yoxdursa, onlar qeyri-rəsmi qaydda çağırıla bilər.

Dindirmə üçün çağırışının qaydası müəyyən edilərkən, çağırılan şəxsin yaş həddi nəzərə alınmalıdır (Azərbaycan Respublikası CPM-228) 16 yaşına çatmamış şəxs təqsirləndirilən sifətində valideynləri və ya digər qanuni nümayəndələri vasitəsilə çağırılmalıdır. Bunun üçün müstəntiq, hər şeydən əvvəl çağırılan şəxsin valideynləri və ya sair qanuni nümayəndələri barədə müəyyən məlumat toplanmalıdır. 16 yaşından yuxarı şəxslərə valideynləri və qanuni nümayəndələrinin vasitəsi ilə müraciət etmə məcburi deyil. Dindirmənin texniki təminatı dedi

SUAL 2. Şahid və zərərçəkmiş şəxsin dindirilməsinin məhkəmə və psixoloji xüsusiyyətləri.

Dindirmənin taktiki üsulları onun növündən, habelə dindirilən şəxsin prosessual vəziyyətindən asılı olaraq müəyyən edilir.

Taktiki üsulları seçərkən bir sıra tələblərə riayət etmək lazımdır:

– dindirmənin hər bir halında cinayət işinin və dindirilən şəxsin spesifik cəhətləri nəzərə alınmaqla konkret taktiki üsullardan istifadə edilməsi.

İş üzrə bir neçə şahidin dindirilməsi lazım gəldikdə, müstəntiq hər şeydən əvvəl onların hansı ardıcılıqla dindirəcəyini müəyyən etməlidir.

İşin nəticəsi ilə maraqlanan şəxslərin dindirilməsi taktiki cəhətdən düzgün deyildir. Yadda saxlamaq lazımdır ki, iş üzrə bütün şahidlər dindirilməlidir və onlara veriləcək sualların vahid sxemini göstərmək

çətinidir. Çünki bu suallar iş üzrə konkret hallardan irəli gələrək olduqca müxtəlif əhəmiyyət kəsb edir.

Yalan ifadə verən şahidlərin dindirilməsinin özünə məxsus taktiki üsulları vardır. Bunun üçün müstəntiq şahidin yalan ifadə verdiyinə əmin olmalı, ifadənin özündə və iş üzrə olan digər ziddiyyətləri aydınlaşdırılmalıdır. Şahidin müxtəlif səbəblərdən yalan ifadə verməsinə, şahidin işin nəticəsi ilə maraqlı olması, müttəhim və ya zərərçəkmiş şəxslə razılaşması, qisas almaq niyyəti, utancaqlıq hissi, qorxaqlıq və s. öz təsirini göstərir. Müstəntiq doğru ifadə almaq üçün bütün psixoloji və taktiki üsullardan istifadə etməlidir. O, hər şeydən əvvəl doğru danışmağın, cinayətkarlığa qarşı mübarizə aparmağın hər bir şəxsin vətəndaşlıq borcu olduğunu şahidə başa salmalı, ifadə verməkdən boyun qaçırdığı təqdirdə bu cür hərəkətlərin cinayət məsuliyyətinə gətirib çıxara biləcəyini ona izah etməlidir.

Zərərçəkənin dindirilməsinin taktiki üsulları şahidin dindirilməsi üsullarından fərqlənir. Bu, ilk növbədə zərərçəkmişin prosesual vəziyyəti ilə, hadisəni bilavasitə müşahidə etməsi ilə əlaqədar zərərçəkmiş şəxs işin nəticəsində maraqlı tərəf olduğundan onun verdiyi ifadələr ittiham xarakteri daşıyır.

Lakin bu heç də onun verdiyi bütün ifadələri şübhə alıtma almağa əsas vermir. Zərərçəkmiş şəxsin ifadəsi digər sübutlarla müqayisəli şəkildə tutuşdurulub qiymətləndirilməlidir. Bir amili də nəzərdən qaçıрмаq olmaz ki, zərərçəkən şəxs hadisə baş verdiyi anda emosional gərginlik vəziyyətində olduğundan hadisələri real gerçəkliklə qavraya bilər, nəticədə onun verdiyi ifadələr şişirdilə və yaxud təhlil oluna bilər. Bir sıra hallarda isə zərərçəkmiş şəxs cinayət baş verdikdən bir neçə gün sonra belə düşdüyü emosional gərginlik vəziyyətdən çıxma bilmədiyi üçün ifadə verməyə hazır olmur. Belə hallarda onun dindirilməsini təxirə salmaq məqsədemüvafiqdir. Bu zaman bir sıra detallara fikir vermək lazımdır, əgər zərərçəkmiş şəxs cinayət baş verdikdən dərhal sonra

dindirilmişdirsə, işin xüsusiyyətlərindən asılı olaraq onun bir neçə gündən sonra təkrar dindirilməsi vacibdir. İstintaq təcrübəsi göstərir ki, belə şəxslər təkrar dindirildikdə ilkin ifadələrindən daha ətraflı və daha dəqiq məlumat verirlər.

Bir sıra hallarda zərərçəkmiş şəxs doğru ifadə verilmiş, iş üçün əhəmiyyət kəsb edən detalları gizlidir, yaxud ifadə verməkdən yayınmağa çalışırlar. Bunun müxtəlif səbəbləri ola bilər. Məsələn, zərərçəkmiş şəxs özünün hər hansı qeyri-qanuni hərəkətlərinin ifşa oluna biləcəyindən qorxur, müəyyən faktları etiraf etməkdən utanır və s. Belə hallarda müstəntiq səbəbləri üzə çıxararaq, zərərçəkmiş şəxsin düzgün ifadə verməsinə nail olmalıdır.

Zərərçəkmiş şəxsin yalan ifadə verdiyini üzə çıxarmaq üçün onun eyni faktlar üzrə təkrar dindirilməsi müsbət nəticə verir, digər sübutlar vasitəsilə də onun yalan ifadəsini müəyyən etmək olar. Belə hallarda zərərçəkmiş şəxsin verdiyi məlumatların daha kiçiklərə məlum olduğunu aydınlaşdıraraq həmin şəxsləri də dindirməyə cəlb etmək lazımdır.

SUAL 3. Şübhəli şəxsin və məqsirləndirilən şəxsin dindirilməsinin məhkəmə və psixoloji xüsusiyyətləri .

Təqsirləndirilənin dindirilməsinin özünəməxsus cəhətləri vardır. Bu cəhətlər təqsirləndirilənin dindirilmə vaxtı ardıcılığı, yalan ifadələrinin ifşa edilməsi, dindirmə zamanı digər sübutların ona təqdim olunması və s. ilə əlaqədardır.

Təqsirləndirilənin dindirilmə vaxtı ittihamın ona elan olunması ilə müəyyən edilir. Azərbaycan Respublikası CPM-nin 233-cü maddəsində deyilir:

“Müstəntiq ittiham elan etdikdən dərhal sonra təqsirləndirilən şəxsi dindirməlidir”. Dindirmə dərhal aparıla bilmədikdə, bunun səbəbləri barədə protokol tərtib edilməlidir. Təqsirləndirilənin dindirilməsi müstəsna hallardan başqa, gündüz vaxtı aparılır. O, İbtidai istintaq

aparılan yerdə dindirilir. Zəruri hallarda müstəntiq dindirməni təqsirləndirilənin olduğu yerdə apara bilər. Eyni iş üzrə təqsirləndirilənlər ayrı-ayrılıqda dindirilir və onların bir-biri ilə görüşə bilmələri üçün müvafiq tədbirlər görülməlidir.

Dindirmə prosesi təqsirləndirilənə elan edilmiş ittiham üzrə onun özünü müqəssir hesab edib-etməməsi sualı ilə başlanır. Təqsirləndirilənin dindiriləcəyi hallar tam və dəqiq müəyyən edilmədikdə, dindirmə vaxtının əvvəl və ya tələsik aparıldıqda müsbət nəticə vermir. Təqsirləndirilənin dindirilməsinin düzgün keçirilməsi digər sübutların əldə edilməsinin gecikdirilməsinə gətirib çıxarır.

Cinayətin bir neçə şəxs tərəfindən törədildiyi hallarda təqsirləndirilənlərin ardıcılıqla dindirilməsi mühüm taktiki əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, cinayətin təşkilatçılarından, təhrikçilərindən və icraçılarından hansının əvvəl dindirilməsi iş üzrə həqiqətin müəyyən mühüm rol oynayır.

Təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsinin ardıcılığını müəyyən edərkən, aşağıdakı hallar nəzərə alınmalıdır:

1. Təqsirləndirilənlərin bu və ya digər cinayətin törədilməsində nə kimi rol oynamışdır?

2. Toplanmış materiallardan hansı təqsirləndirilən şəxsin təqsirini daha inandırıcı surətdə sübut edir?

3. Təqsirləndirilənin cinayətin digər iştirakçıları ilə münasibəti.

4. Təqsirləndirilənin öz hərəkətlərinə münasibəti.

5. Təqsirləndirilənin şəxsiyyətini xarakterizə edən hallar.

Qanun tələbinə görə təqsirləndirilənin ifadələri, onun öz təqsirini boynuna alması faktı yoxlanılmalı və qiymətləndirilməlidir.

Təqsirləndirilənin yalan ifadə verdiyini ifşa etmək üçün işdə olan sübutların ona elan olunması mühüm taktiki üsullardan biridir. Lakin bu

üsullardan istifadə olunarkən müvafiq qaydalara riayət olunmalıdır. Dindirmə zamanı təqsirləndirilənə sübutlar iki qaydada təqdim olunur:

1. Bütün sübutlar.
2. Epizodlarla sübutlar (hissə-hissə).

İstintaq təcrübəsi göstərir ki, sübutların epizodlarla təqdim olunması daha məqsədemüvafiqdir. Çünki sübutlar tam şəkildə təqsirləndirilənə məlum olduqda o ifadəsində həmin sübutlardan özü üçün əlverişli şəkildə istifadə edə bilər.

Dindirmə zamanı təqsirləndirilən özünü müdafiə etmək üçün sübutlar (alibi) irəli sürür. Həmin sübutların şübhəsiz təsdiqi ittihamı rədd edir. Yalançı sübutları ifşa etmək üçün təqsirləndirilən həmin sübutlara aid hallar üzrə ətraflı dindirilməlidir.

Eyni zamanda yalançı alibinin (sübutların) iflası üçün and içməklə onları təsdiq və ya inkar edə biləcək şəxslər dindirilməlidir.

Sübut (alibi) irəli sürən təqsirləndirilən bir neçə dəfə təkrar dindirmək, onun təqdim etdiyi sənədləri ekspertiza yolu ilə yoxlamaqla da onların yalan olduğunu sübut etmək olar.

Şübhəli şəxsin dindirmə məkmikası:

- dindirilənin şəxsiyyətini ətraflı, dəqiq qeyd etmək;
- ona cinayət törətdiyi gündən əvvəlki və sonrakı günlər nə ilə məşğul olduğunu sadalamağa təklif etmək, belə ki, cinayət törətmək qeyri-adi hadisə olduğundan həmin gün onun yadında dəqiq qalır, digər günlər isə yox. Bu halı təqsirləndirilənə başa saldıqda o, sarsılmalıdır;
- əvvəlcə ondan cinayət törədildiyi gün vaxtını necə keçirdiyini, sonra isə ondan əvvəlki və ya sonrakı günlər nə ilə məşğul olduğunu ətraflı yazmasını və imza qoymasını tələb etmək lazımdır. Yalnız bundan sonra nə üçün məhz həmin gün olan hadisələrin onun yadında daha dəqiqliklə qaldığını soruşmaq lazımdır, ebel fənd onun alibisinin yalan olduğunu sübut edir;

– ikincisi, onun öz ifadəsində adlarını çəkdiyi şəxsləri dərhal tapıb dindirmək lazımdır, əgər o, rayondan, şəhərdən və ya respublikadan kənarında olan şəxslərin adlarını çəkirsə, deməli, verdiyi ifadələr uydurmadır (burada Abşeron rayonunda iki baş inəyin oğurlanması faktı ilə əlaqədar müttəhim M. cinayəti ölkəmizdən kənara – Qazaxıstanın Oktava şəhərinə getmiş şəxslə törətməsi misalını çəkmək);

– üçüncüsü irəli sürdüyü sübutla (alibi ilə) əlaqədar təqsirləndiriləni bir neçə dəfə dindirmək lazımdır ki, belə olduqda o, faktları ardıcılıqla sadalaya bilməyəcək, bəzi incəliklər yadından çıxacaq, çünki əzbərlənmiş və uydurulmuş faktlar yaddaşda qalmır. Təqsirləndiriləni bir neçə ifadəsində olan ziddiyyətləri təhlil edib onu ifşa etmək olar;

– əgər şübhəli şəxs cinayət törətdiyini boynuna alaraq ifadə verirsə onu ətraflı dindirmək və cinayət törətdiyini hansı sübutlarla isbat edə biləcəyini aydınlaşdırmaq lazımdır. Nəzərə almaq lazımdır ki, bəzən bu yolla şübhəli şəxs qismində dindirilənlər yüngül cinayəti boyunlarına almaqla, daha ağır cinayətdən yaxa qurtarmağa və ya cinayətin başqa iştirakçılarını gizlətməyə çalışır. Bu məqsədlə törətmədikləri cinayətləri öz adlarını çıxararaq özlərini qatı cinayətkar kimi qələmə verirlər, bəzən isə məqsədləri narкомнаiyadan və ya alkoqolizmdən müalicə olunmaq olur (Burada Актыубинск vilayətinin Хромтау şəhərində yetkinlik yaşına çatmamış Qazımaqomedovun ölüm hadisəsini boynuna alıb residivist N-i məsuliyyətindən qurtarmaq misalını çəkmək);

– dindirmə zamanı həmin şəxsin davranışına da diqqət yetirmək lazımdır: onun həyəcanlılığı, narahatlığı, ifşa olunmaq qorxusu-bəzən həyacandan dodaqları quruyur, tərləyir, yaylıqla oynayır, barmaqları ilə stolu döyəcləyir, tez-tez qalstukunu düzəldir və s.(burada “Nemojet” kinofilmindən Пуқовkinin oynadığı rolu misal göstərmək olar).

Göstərilən fizioloji hallar və psixi vəziyyət müstəntiq tərəfindən dindirmə taktikası seçmək üçün əsas olmalıdır.

Nəzərə almaq lazımdır ki, bəzən dindirilən şəxs belə situasiya ilk dəfə düşdüyü üçün həyacanlanaraq özünü itrir və saç-baş ifadə verir, belə hal onun cinayət törətməsilə əlaqədar olmaya da bilər.

R.S.Bekinin göstərdiyinə görə yuxarıda təsvir olunan hallar sübut növləri kimi qiymətləndirilməsə də, müstəntiqin dindirmə taktikasını seçməsinə və dindirilən şəxslə psixoloji kontakt yaratmaq yolu ilə ona təsir göstərməsinə kömək edə bilər.

Dindirilən şəxsin davranışını özündən asılı olmayaraq dindirmə prosesində dəyişir.

Məntiqlə qurulmuş suallar, yerində təqdim olunmuş sübutlar dindirilən şəxsin düzgün ifadə verməsində əsas amillərdən biri sayılır. Bəzən sonradan ifadəsinin cəfəngiyyat olduğunu sübut etmək üçün dindirilən şəxsin yalan ifadəsini də yazmaq gərəkdir.

Təqsirləndirilənin mübahisəli şəraitdə dindirilməsinin psixoloji amilləri.

İstintaq prosesi maraqlı tərəflər arasında rəqabət gətirdiyindən mübahisəli sayılır. Belə ki, bir tərəfdən cinayətkar öz əməlini, gizlətməyə, digər tərəfdən isə hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları onu ifşa etməyə çalışırlar.

Şübhəli şəxslər dindirmə zamanı qəsdən mübahisəli şərait yaradaraq hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları ilə münasibətə girməmək, yalan ifadə verərək istintaqı digər səmtə yönəltmək və bununla da həqiqəti açmağa maneçilik törətmək məqsədi güdürlər.

Konfliktləri aşağıdakı növlərə bölmək olar:

- dindirilən şəxsin dindirənlə əlaqəyə girmək itməməsi və ona ifadə verməkdən imtina etməsi konfliktli;
- dindirilən şəxsin yalan ifadə verməsi və verdiyi ifadədə bəzi halları gizlətməsi kimi konfliktlər;

– dindirilən şəxslərin öz-özlərinə xəsarət yetirməsi, dindirənə qarşı güc tətbiq etməyə cəhd göstərməsi, qaçmağa cəhd göstərməsi və s. kimi konfliktlər;

– müstəntiqə təzyiqlə göstərmək, onu şantaj etmək, hədələmək kimi konfliktli şəraitlər.

İstintaq şəraitində psixoloji kontakt yaratmaq dedikdə, dindirilən şəxslə dindirən arasında xüsusi bir əlaqə başa düşülür ki, burada dindirən şəxs dindirilənlə dil tapıb, iş üçün əhəmiyyət kəsb edən tam, hərtərəfli, obyektiv ifadə almaq üçün şərait yaradır.

Dindirmə prosesində psixoloji kontakt yaradılması birtərəfli xarakter daşıyır, yəni onun yaranmasında yalnız dindirən tərəf maraqlıdır, o biri tərəf isə belə əlaqənin yaranmasını və özünün ifşa olunmasını istəmir.

Psixoloji kontakt yarandıqdan sonra dindirilənlə dindirən şəxs arasında sədd aradan götürülür və onlar bir-birini başa düşürlər.

Təqsirləndirilən şəxslə psixoloji kontakt yaratmaq dindirmə prosesində ən əsas şərtlərdən biridir. Belə kontakt yalnız dindirmə zamanı deyil, dindirilənin şəxsi keyfiyyətlərinin öyrənilməsi ilə başlayır, çalışmaq lazımdır ki, belə kontakt istintaqın axıranadək saxlanılsın.

Psixoloji kontaktın vəzifələri müxtəlifdir:

1-taktiki, dindirilən şəxsdəki məlumatın alınması üçün şəraitin yaradılması;

2-evriki, dindirmənin istintaqın məqsədinə uyğun olan səmtə yönəldilməsi;

3- emosional, müstəntiqin dindirilən şəxslə inamla danışaraq ona təsir göstərməsidir.

Kontaktın mənəvi-etik funksiya dedikdə, dindirən şəxsin dindirilənə özünə inam hissi yaratması, onunla əlaqəyə girmək və düzgün məlumat almaq bacarığı başa düşülür.

Psixoloji kontaktın yaradılması prosesi dindiriləcək vətəndaşın şəxsiyyətinin öyrənilməsi formasından, onun polis idarəsinə dəvət edilməsi vaxtından başlayır. (Məsələn, telefonla iş yerinə zəng edərkən müstəntiq özünü dəvət edən şəxsin yaxın adamı kimi təqdim edir ki, iş yerində übhə yaratmasın, dindiriləsi, şəxsə də bunu başa salır, belə ki, polisə çağırılan şəxsə qarşı mənfi münasibət yarana bilər. Çağırılan adamlarla söhbəti qeyri-formal başlamaq, gərginliyi aradan qaldırmaq lazımdır. Sonra isə şəraitdən asılı olaraq, dindirən gələcək fəaliyyətini dəqiqləşdirir, dindirilənin qarşısına təfəkkür vəzifələri qoyur. Dindirilənə onda olan məlumatın iş üzrə həqiqəti araşdırmaq üçün mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyini başa salır.

Dindirmənin əsas mərhələsində ifadə protokolda qeyd edərkən, onu təkrar edə-edə yazır ki, dindirilən şəxs onun ifadələrinin protokola düzgün yazıldığına arxayın olsun, bəzi hallarda hətta ifadə verən şəxs özü cümlələrin qurulmasında iştirak edir, yaddan çıxmış detalları yada salır, öz düzəlişlərini qeyd edir və s.

Yaranmış psixoloji kontaktı digər istintaq hərəkətlərində də saxlamağa çalışmaq lazımdır.

Psixoloji kontaktın yaranmasına şablon kimi başmaq olmaz, buna fərdi yanaşmaq lazımdır.

Dindirilən şəxsin istintaq prosesində tutduğu mövqedən asılı olaraq kontakt yaradılması üsulları müxtəlif olur.

Birincisi, dindirilən şəxsə ifadə vermək üçün maraq yaratmaq lazımdır. Əgər biz çağırılan şəxsə həqiqəti araşdırmaq üçün onun ifadəsinin böyük əhəmiyyəti olduğunu başa salsaq, o çalışır ki, hadisənin bütün təfərrüatını yadına salsın.

Dindiriləcək şəxsin özünü itirməsi, tutulması kimi halların aradan qaldırılması daha tez kontakt yaranmasına kömək edir. Şübhəli şəxslər və müttəhimlər bəzən kritik studiyalarda öz talelərinə biganə olur, hər şeyin mənasız olduğunu dərk edərək, ifadə verməkdən imtina edirlər.

Dindirən şəxs onların düşdüyü vəziyyəti izah edərək həqiqətin araşdırılması və talelərinin həlli üçün onların ifadələrinin böyük rol oynadığını izah etməklə onları gərginlik vəziyyətindən çıxmağa nail olduqda, həmin şəxslərdə talelərinə qarşı biganəlik, soyuqluq hissi keçir, istintaqın gedişindəki durğunluq aradan qalxır və dindirilən şəxs həvəslə ifadə verməyə başlayır.

Emosional vəziyyəti, həyəcanlanmanı qanuna zidd olmayan üsulları aradan qaldırmaq lazımdır. Dindirən tərəfindən yalan, təxribat, psixi və fiziki təzyiq göstərmək kimi metodlardan istifadə etmək yolverilməzdir (burada zöhrəvi xəstəlik, barometr, göz bəbəyində öldürülənin şəklinin həkk olunması misallarını çəkmək).

Psixoloji kontaktın yaranması, əsasən dindirilənin professional hazırlığından, həyat təcrübəsindən, avtoritetindən və şəxsi keyfiyyətlərin-dən, eyni zamanda müstəntiqin dindirilənə qarşı tutduğu mövqeyindən çox asılıdır. Dindirmə sakit və mülayim tonla aparılmalı, dindirilənə qarşı təhqiredici və kobudlar söz işlədilməməli, dindirilən şəxsin ifadələri diqqətlə dinlənilməli, onlara ciddi münasibət bəslənilməlidir. Müstəntiqi Qane etməyən və ya əksinə, lazım olan məlumat alınarkən, sevinc, kədər, təəssüf bildirmək, başı ilə təsdiq etmək və ya inkar etmək olmaz, çünki dindirilən şəxs müstəntiqin belə hərəkətlərini hiss edərək təsir altına düşüb, qeyri-obyektiv ifadə verə bilər.

Dindirilən ifadə verərkən müstəntiq telefonla danışmamalı və ya digər işlərlə məşğul olmamalıdır. Belə hallarda dindirilən müstəntiq üçün onun ifadəsinin əhəmiyyətsiz olması qənaətinə gələrək səthi ifadə verə bilər.

Yadda saxlamaq lazımdır ki, dindirilən şəxsin diqqəti bütünlüklə müstəntiqə yönəlir, onun hərəkətlərini təhlil edir, müstəntiqdə olan sübut bazasını müəyyənləşdirməyə çalışır, yaranmış vəziyyətdən asılı olaraq öz mövqeyini qurur, bəzən hansı mülahizələrdənsə, bildiklərini

istintaqdan gizlədir. Buna görə də dindirməni həyata keçirən müstəntiq və ya polis əməkdaşı tündxasiyyətli, əsəbi və kobud olmamalıdır. Belə xüsusiyyətlər onların peşəkarlıq səviyyəsinin aşağı olmasını göstərir.

Psixoloji kontaktın yaranması üçün dindirmənin yerinin də mühüm əhəmiyyəti var. Bəzi şəxsləri onların yaşayış yerlərində, digərləri isə yalnız istintaq orqanlarında dindirmək məqsədəmüvafiqdir.

Dindirmədə yol verilən psixoloji məsirlər.

Dindirmə prosesində müstəntiq dindirilən şəxsləri düzgün ifadə verməyə inandırmağa, onlar düzgün mövqe tutmadıqları hallarda bunu onlara başa salmağa çalışır.

Müstəntiqin inandırma, təsir göstərmə bacarığı nə qədər güclü olaraq, o, doğru ifadə ala bilər.

Cinayət-prosessual fəaliyyətində iştirakçılar istər-istəməz bir-birinə təsir göstərirlər. Bu təbii prosesdir. Buna görə də dindirilən şəxslərə yönəldici sualların verilməsinə, dindirmənin digər qanunda nəzərdə tutulmayan şəxslərin yanında aparılmasına yol verilmir. Məsələn, əməliyyat-axtarış bölməsinin əməkdaşları dindirilən şəxsi dövür, sonra isə müstəntiq dindirilərkən prosesdə iştirak edirlər, bu qanunun kobudcasına pozulması deməkdir. Dindirmədə digər şəxslərin iştirakı belə, bir şəxsin digərinə təsiri kimi qiymətləndirilə bilər (əgər iştirakçılarsa).

Dindirilənə qarşı psixoloji təsir dedikdə, dindirilən şəxsin könüllü olaraq düzgün ifadə verməsinə maraq oyada biləcək şəraitin yaradılması başa düşülür.

Bəzən dindirilən şəxslə müstəntiq arasında mənasız və emosional maneə yaranır. Belə maneələrin yaranmasının əsas səbəbi müstəntiq tərəfindən edilən təhqirlər, qınamalar, şübhələr və dindirilənə qarşı yönəldilmiş digər haqsızlıqlardır ki, həmin maneələr mütləq aradan qaldırılmalıdır.

Psixoloji təsir dil vasitəsilə yaranır və onun dörd forması vardır:

- inandırmaq;
- başa salmaq;
- təlqin etmə (beyninə yeritmə);
- vadar etmə (təhrik edilmə).

Bunların hər biri insanın müəyyən psixoloji hissələrinə təsir göstərir. Məsələn, inandırma İnsan əqidəsinə, təlqin etmə onun hissələrinə, başa salmaq təfəkkürünə, vadar etmə isə iradəsinə təsir edir.

Hər hansı şəxslə mübahisə edərkən ona təsir etmək üçün söhbətdə üstünlüyü ələ almaq, yəni təsir göstərmək lazımdır. **Bunun üçün isə hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları aşağıdakı şəxsi sosial-psixoloji keyfiyyətlərə malik olmalıdırlar:**

- yüksək səviyyədə təşəbbüskar və fəal;
- təşkilatçılıq qabiliyyəti, təcrübəsi və vərdişləri olan;
- hərtərəfli məlumatı olan;
- kifayət qədər ünsiyyətlə və şəxsi cazibə qüvvəsinə malik;
- yüksək nüfuzlu və hörmətçil.

Üzləşdirilmə.

Təqsirləndirilənlərin şübhəli şəxslərin və ya təqsirləndirilənin şübhə edilən şəxslə şahidin və ya zərərçəkmiş şəxsin ifadələri arasında üzləşdirmə aparıla bilər (Azərbaycan Respublikası CPM-nin 235-ci maddəsi). Üzləşdirmənin aparılması üçün qanunda üzləşdirilməsi olan şəxslərin ifadələrin arasında mühüm ziddiyyətlərin olması nəzərdə tutulur. Həmin istintaq hərəkəti həyata keçirilərkən ilk növbədə, üzləşdirmənin aparılmasının məqsədyönlüyü, onun səmərəli nəticə verə biləcəyi müəyyən edilməlidir.

Üzləşdirməyə hazırlıq zamanı onun kimlər arasında, nə vaxt, hansı ardıcılıqla, kimlərin iştirakı ilə və hansı məsələlərə dair aparılacağı

planlaşdırılmalıdır. Üzləşdiriləcək şəxslərin hər birinə veriləcək suallar qabaqcadan hazırlanmalıdır. Əgər eyni şəxsə bir neçə şəxslə üzləşdiriləcəksə, onda kimlərin qabaqca üzləşdirilməsi məsələsi həll olunmalıdır.

Üzləşdirilmədən əvvəl üzləşdiriləcək şəxslər qabaqcadan dindirilə bilirlər. Təkrar dindirmə zamanı ifadələr arasındakı ziddiyyətlər dəqiqləşdirilir, dindirilən şəxslərlə üzləşdirilə bilirlər. Təkrar dindirmə zamanı ifadələr arasındakı ziddiyyətlər dəqiqləşdirilir, dindirilən şəxslərin üzləşdirmə prosesində öz ifadələrini dəyişməyəcəklərinə təminat yaranır.

Üzləşdirmə zamanı hansı şəxslərin ardıcılıqla ifadə verməsi də taktiki əhəmiyyət kəsb edən məsələdir. Bir qayda olaraq, üzləşdirmə ayrı-ayrı epizodlar üzrə aparılır. Əvvəlcə hər iki şəxsi eyni epizod üzrə dindirmək və bundan sonra digər epizodla əvəz etmək lazımdır.

Üzləşdirmə çox zaman kəskin konflikt şəraitində keçir. Üzləşdirilənlərdən hər ikisi öz ifadələrinin doğruluğunu sübut etməyə çalışır. Bu zaman müstəntiq yalan ifadə verən şəxsin ifşası üçün iş üzrə müvafiq sübutlar elan etmək yolu ilə üzləşdirilən şəxslərin yaddaşının bərpa olunmasına kömək edə bilər.

NƏTİCƏ

Cənab KURSANTLAR! İstintaq təcrübəsi göstərir ki, bütün cinayət işlərinin istintaqında dindirmə hərəkətlərindən istifadə edilir. Yadda saxlamaq lazımdır ki, cinayət işləri üzrə dindirilən şəxslər müxtəlif yaş və intellektual səviyyə, müxtəlif həyat təcrübəsinə və dünyagörüşünə malik adamlardır. Məhz bu cəhətdən onların dindirilməsinin konkret taktiki üsullarının işlənilib hazırlanması problemi hələ ki, öz həllini tapmamışdır. Bununla belə, bir sıra ümumi cəhətlər vardır ki, onları bütün dindirmə istintaq proseslərinə şamil etmək olar. İlk

növbədə bu ondan ibarətdir ki, dindirilən şəxs dindirilən şəxslə psixoloji kontakta girməyi və bütün həqiqi məlumatları ondan almağı bacarmalıdır.

Yadda saxlamaq lazımdır ki, şahid və zərərçəkən ifadə vermədə maraqlı olduqları halda, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs ifadə verməkdən boyun qaçırmağa çalışırlar. Dindirmənin əsas vəzifəsi bütün bu psixoloji halları nəzərə alaraq, dindirmə prosesini düzgün qurmadan və mümkün qədər obyektiv, doğru informasiya əldə etməkdən ibarətdir. Dindirmənin nəticələrinin düzgün rəsmiləşdirilməsi də mühüm rol oynayır, belə ki, dindirmə protokolu iş üzər digər sübutlarla eyni əhəmiyyətə malikdir. Dindirmə zamanı səs yazmasından və videoçəkilişdən istifadə edilməsi məqsədəuyğundur. Kriminalistikada texniki vasitələrdən istifadə edilməsi bir çox neqativ halların aradan qaldırılmasına gətirib çıxarır.